

11. VÁLTOZÓ IFJÚSÁG AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBAN

A következő fejezetben az ifjúság és az információs társadalom metszetével foglalkozunk, arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen szempontból tekinthetők a fiatalok a különleges helyzetűnek, miért mondják róluk, hogy az információs társadalom változásai győztesekké teszi őket. A fejezet ismerteti azokat a jelenségeket, amelyek mentén az információs társadalomba beleszületett generációk gyökeresen különböznek az idősebbektől. Külön foglalkozunk az információs írástudás szerepével, a tanuláshoz való viszonytal, valamint a kultúra változásaival. Bemutatjuk az ifjúság azon közösségeit (és azok jellemzőit), amelyek a virtuális térben szerveződnek, végezetül az információs fejlődésben rejlő kihívásokkal, vélt vagy valós veszélyekkel foglalkozunk.

A társadalmi környezet

Az információs társadalom kulturális, mentális, gazdasági átalakulása az ifjúságot sem hagyja érintetlenül. Sőt, bizonyos értelemben az ifjúság ebben a folyamatban nem a felnőtteknek kiszolgáltatott, passzív szenvedő fél, hanem aktív résztvevő, irányító és nyertes generáció. Szinte lehetetlen az információ-kommunikációs eszközök fejlődését percről-percre követni, mind a szakirodalomban, mind a szaksajtóban világmegváltó ötletek, forradalmak törnek ki és tűnnek el viszonylag rövid idő alatt. Az igazi forradalomnak azonban ez csak a felszíne: az információs társadalom változása a fejekben zajlik, kulcsfontjai az individualizáció, a hálózatosodás és az információs írástudás. A következő fejezetben ezen kulcsfontok mentén igyekszünk megérteni az ifjúságot érintő változásokat.

Ahol az „információs forradalom” gyűjtőfogalmával megnevezett komplex gazdasági-technológiai változásegyüttes megkezdte átalakítani a társadalmak és kultúrák hagyományos szerkezetét, ott a fiatal korosztályok sajátos, „kettős kötésbe” kerültek. Korai adaptálókként, vagy az új technológiákat alkalmazó, sőt fejlesztő pionírokként, a digitális írástudás

indivi-
dualizáció,
hálózatosodás,
információs
írástudás

magabiztos hordozóiként a változások egyértelmű „nyertesivé” váltak. Azok a készségek és jártasságok, amelyekkel a ma fiatalja a szocializáció kulcsperiódusaiban otthonosan használt infokommunikációs környezet folytán kikerül a munkaerőpiacra, az idősebb korosztályokkal szemben egyértelmű versenyelőnyt biztosít számára.

A számban és összetettségben gyarapodó ismeretek megszerzéséhez vezető úton egyre kevesebb direkt közvetítést, illetve vezetést igényelnek, és felértékelődött a szerepük a munkamegosztásban is, a társadalom által igényelt ismeretek egyre alacsonyabb életkorban történő előállítóiként. Evvel összefüggésben a tartalomfejlesztés, a kultúrafogyasztás és a marketingkommunikáció egyre hangsúlyosabb célcsoportjává váltak. Mivel azonban a fenti változások párhuzamosan jelentkeznek egy soha nem tapasztalt tempójú gazdasági-társadalmi átalakulással, még a legfejlettebb országokban sem érzékelhető jelentős előrelépés a fiatal korosztályok akut társadalompolitikai gondjainak megoldásában (gyermeki jogok sérelme, családon belüli erőszak, kábítószer-használat, szexuális kiszolgáltatottság, dezorientáció, destruktív szekták hatása, urbanizációs betegségekkel szembeni védtelenség, stb.) Erősödik az a közhangulat, amely bizonyos társadalmi kohéziótípusok csökkenése miatt néhány területen egyenesen a kiszolgáltatottság növekedését, a veszélyfaktorok gyarapodását érzékeli meghatározónak. Különösen hisztérikusan reagál a – közvélekedés szerint – éppen a digitális környezet által lehetővé tett „új generációs” problémákra (internet-függőség, közösségi kapcsolatok elsorvadása, számítógépes játékszenvedély, stb.)

A „felnőtt” társadalom meghökkenéssel, de jóindulatúan közelít az emancipációs jelenségekhez, de a veszélypercepció a közgondolkodás szintjén a morális pánikot erősíti fel, a cselekvéskényszer pedig általában jogi megoldások felé hajtja a politikaformálókat (tartalomszűrés és rendeletek a „médiaerőszak” megfékezésére, speciális tűzfalak, digitális gyermekvédelmi törvények, hatósági fellépés az internetes gyermekpornográfia ellen, intézkedések a közterületen történő digitális játék betiltása érdekében, stb.).

A meghatározó diskurzusok árnyékában kevesebb figyelem esik a legfiatalabb digitális polgárok, a „screenagerek”⁶³ világának megértése szempontjából sokkal fontosabb jelleg-

versenyelőny
az ifjúság ol-
dalan

nem szűnő,
sőt gyarapodó
veszélyfak-
torok

zetességekre. Az új médiakörnyezet és hálózati kultúra megváltoztatja a szocializáció hagyományos komponenseit, és abban a belső arányok egyre inkább a globális és az integrációs mintázatok felé tolódnak.

A kapcsolatteremtés, a közösségi identitás és a közösségi cselekvés új formái beépülnek a hagyományosak mellé, az infokommunikáció könnyen birtokba vehető, rugalmas eszköz-környezete pedig új távlatokat nyit a közösségi önszerveződésben és a kooperáció hatékonyságában. Az esélyegyenlőtlenségek csökkenéséhez sokoldalúan tud hozzájárulni az információs környezet demokratizálódása, de a különbségek újratermelődését vagy felerősödését is tapasztaljuk immár a „digitális szakadék”, „vagy digitális megosztottság” jellemzői mentén.

A fiatalok változó, a mintakövetőből mintaadóvá váló társadalmi helyzete az információs társadalomban végtelenül összetett kérdés, a folyamatok megértését makacs előítéletek nehezítik.

Mindinkább kiderül emellett, hogy „lefelé” nem lehet meghúzni az életkori küszöböt: a „gyermek” korosztály meghatározásakor használt „14 év alatti” mivolt de facto a (kis)iskolást, és csak nagy ritkán, bizonyos kontextusban az óvodást jelenti. Újabban éppen az információtechnológia alacsony életkori sávokba történő penetrációja (play station-ök, gyermeki mobiltelefon-használat, az éppen erre építő Smart-Kids program) vagy az óvodáskor „alatti” csoportokat megcélzó médiatartalmak sikere (Teletubbies) hívta fel a figyelmet, hogy a gyermekkor értelmezését minden eddiginél tudatosabban és hangsúlyosabban kell kiterjeszteni az 1–6 éves korosztályra. Ezzel szervesen összefüggő módon az ifjúságpolitika részeként a szülői szereppel és a kismamák reintegrációjával kapcsolatos, hagyományosan családi, intézményi (védőnői szolgálat, bölcsőde, óvoda) illetve szociálpolitikai dimenzióban kezelt feladatok felé is el kell mozdulni. Ne felejtsük el: a kismamák legtöbbje maga is a 25 év körüli korosztályba tartozó, speciális élethelyzetű fiatal!

Hasonlóképpen jellemző mai napig az a „porosz” szemlélet, amely a gyermekben kizárólag politikai eszközökkel „kezelendő” célcsoportot, cselekvés nélküli hivatkozási alapot, ágazati feladatok korosztályos szegmensét látja és kívánja láttatni, figyelmen kívül hagyva, hogy a fiatalokra egyre

inkább erőforrásként, aktorként is lehet tekinteni, elsősorban éppen az információs kultúra térnyerésében, az innovációk társadalmi terjedésének elősegítésében játszott kiemelkedő szerepük okán.

Ennek a felismerésnek az elfogadását és általánossá válását leginkább az nehezíti, hogy a fiatalokkal kapcsolatos közgondolkodás legfőbb formálóinak (tanárok, szülők, döntéshozók, újságírók, és – sajnos olykor-olykor – tudományos kutatók, s ami a legfájdalmasabb, ifjúsági, ifjúságvédelmi szakemberek) percepciója jelentősen eltér a valóságtól, véleményük 15-20 évvel ezelőtti sablonokra és az azokat erősíteni látszó új keletű „városi legendákra” épül. Szükség van a tudatformálás szisztematikus aprómunkájára, amely a közgondolkodást egy korszerű, nyitott, felvilágosult, együttműködésre, részvételre alapozó és toleráns ifjúság-kép felé terelheti.

Elsőként be kell látni, hogy a mai fiatalok gyökeresen különböznek a korábbi generációk fiataljaitól, nem pusztán külső jegyeikben, mint az öltözködés, vagy a szleng, amit használnak, hanem gondolkodásmódjukban is. A változás oka a digitális technológia gyors elterjedése, melynek következtében a ma fiataljai már digitálisan szocializáltak, másként digitális őslakosok.

a tudatformálás szisztematikus aprómunkája

a ma fiataljai már digitálisan szocializálódtak

Miért pont ők?⁶⁴

Az információs társadalom korának egyik legfontosabb problémája, hogy a felnövekvő generációk beleszületve a digitális korba, miképpen alakítják át az ismert társadalmat – és hogyan alakítja az őket. A fiatalok számos okból tekinthetők – Marc Prensky szavaival élve – „digitális őslakosnak” (digital natives). Ők azok, akik elsőként képesek elsajátítani az új technikai eszközök használatát, az ilyen ismeretek elsajátítása nem pusztán kevésbé megterhelő a net generáció⁶⁵ számára, hanem spontán és természetes módon történik,⁶⁶ továbbá nemcsak magukévá teszik, hanem a mindennapokban használják és a maguk képeire formálják ezeket az eszközöket és tartalmakat. Ez a mindennapos használat nagymértékben átalakítja az információszerzési–információfogyasztási, kom-

a magyar
társadalom
mintegy fele
használt
számítógépet,
több mint har-
mada használt
internetet

munikációs és médiafogyasztási szokásaikat, amelyek egyre inkább eltérnek az idősebbek szokásaitól.⁶⁷

Az ifjúság megkülönböztetett helyzete (információs társadalmi szempontból) világosan megmutatkozik, amint a nemzetközi hozzáférési és használati indexeket vizsgáljuk, ahol Magyarország – a lakosság egészét tekintve – rendre rosszul szerepel, ugyanakkor a korosztályos bontások szerint az ifjúság együtt mozog a globális változásokkal. 2006-ban összeségében a magyar társadalom mintegy fele használt számítógépet, több mint harmada használt internetet⁶⁸. A fiatalok (14–29 évesek) többsége (tízből hét) számítógépezett, illetve közel ugyanennyien interneteztek⁶⁹ a tizenévesek esetében ezek az arányok még magasabbak.

Győztes ezredesek

Az 1982–2000 születettekre használják a *millennials*⁷⁰, az ezredforduló gyermekei, vagy az „ezredesek”⁷¹ kifejezést is. A kutatók számára világossá vált, hogy ez a nemzedék sok szempontból különbözik más generációktól – az információs társadalom egy nagyon tudatos, versenyképes, közösségi szellemű nemzedéket nevel ki – ők tekinthetők az átalakulás győzteseinek. Bizonyos értelemben az információs társadalom ideális ifjúság-típusát testesítik meg. Beállítódásaikat jellemzi, hogy fogékonyak a kulturális tartalmak iránt, vonzódnak a csoporttevékenységekhez, a közösségi térhez, teljesítményközpontúak, magabiztosak ugyanakkor szerények, azonosulnak szüleik által vallott értékekkel, magasan képzettek (többségük számára fontos az iskola, fontos a jó iskolai teljesítmény). Számokban mérhető jellemzőik: egyharmaduk osztja meg saját tartalmait (fényképek, videók, szövegek, alkalmazások) a külvilággal, ötödük saját, személyes honlapot tart fenn, közel ugyanennyien üzemeltetnek saját online újságot vagy blogot. Ne higgyük, hogy kevés ilyen fiatal van – az Egyesült Államokban például ez a korosztály nagyszámú populációt is jelent, minden harmadik amerikai ebbe a korcsoportba tartozik. További jellemzőjük az etnikai sokszínűség (mintegy harmaduk kisebbségi).

Z. Karvalics⁷² szerint ennek a generációnak három különösen fontos jellemzője van a számukra szolgáltatásokat tervezők szempontjából:

az „ezrede-
sek” jellemzői

- *multitasking*: egyidejűleg több csatornán fogyasztanak (az együttes fogyasztásuk meghaladja az egy fő által „fizikailag” elérhető mennyiséget);
- *info-support*: környezetüktől egy ideje információs segítséget igényelnek a technológiai támogatást (tech-support) helyett;
- nagyrészükből nincs semmilyen reflektív tudatosság tipikus és megszokott az internethasználatuk (pl. a letöltés, filecsere) jogi-intézményi környezete iránt (unawareness).

Óslakosok és bevándorlók⁷³

Az információs társadalom fiataljai anyanyelvükként beszélnek a digitális nyelvet, azaz a számítógépek, a videojátékok és az internet nyelvét. A digitális óslakosok ellentétei a „digitális bevándorlók”, akik már idősebb korban kezdtek el ismerkedni a digitális világgal ezért annak nyelvét nem képesek tökéletesen elsajátítani, „akcentusuk” megmarad. A digitális nyelvet „törve beszélők” elárulják magukat a technológia használata során pl.: láttak-e úgy e-mailt küldeni valakit, hogy utána felhívta a címzettet, hogy megkapta-e a küldeményt, vagy olyat, aki kinyomtatva olvasta e-mailjeit, netán áthívta a szomszéd irodában dolgozó munkatársát, hogy megmutasson neki egy érdekes weboldalt, ahelyett, hogy az URL-t küldte volna el, stb.? Ha a válasz igen, akkor Marc Prensky szerint *digitális bevándorlóval* van dolgunk.

Az alábbiakban Prensky és Rushkoff munkássága alapján mutatjuk be a digitálisan szocializált nemzedék jellemzőit. Az olyan tulajdonságok, mint a multitasking, a célirányos, teljesítményközpontú szemlélet, a pozitív hozzáállás és együttműködő-készség tökéletesen megfelelnek a digitális kor által támasztott elvárásoknak, ezért ez a nemzedék, könnyen válhat sikeressé.

A digitális óslakosok jellemzői (Prensky):

- gyorsan befogadják az információkat;
- az információk párhuzamos dolgozzák fel, tevékenységeiket szimultán végzik (multitasking);
- a szöveg helyett a képet és a hangot preferálják;
- előnyben részesítik a véletlenszerű kapcsolódásokat (hypertext);

digitális bevándorlók

a digitális óslakosok jellemzői

- kitűnően dolgoznak hálózatban;
- vágyaik azonnali és gyakori kielégítésére törekszenek;
- előnyben részesítik a játékot, a „komoly” munka helyett;
- a technológiában a kényelmetlen de szükségszerű társ helyett barátot látnak;

Rushkoff alapján a digitális nemzedék hat jellemzője:

- a lineáris gondolkodás alkonya – a káosz felemelkedése;
- a dualizmus alkonya – a holizmus felemelkedése;
- a mechanikus mivolt alkonya – az animizmus felemelkedése;
- a gravitáció alkonya – a konszenzuális hallucináció felemelkedése;
- a metafora alkonya – a rekapituláció felemelkedése;
- Isten alkonya – a természet felemelkedése.

Az információs írástudás

Az eddigiek alapján érezhető, hogy az információs társadalomban való élet egyik legfontosabb eleme a megnövekedett információmennyiséggel való hatékony és sikeres bánásmód. Ezt a képességet információs írástudásnak hívja a szakirodalom – és a köznapi szóhasználattal ellentétben sokkal többet jelent, mint a kommunikációs eszközök (számítógép, mobil, internet) sikeres használatát.

Az információs írástudás fogalmát az információs társadalom terjedésével egyre gyakrabban használják, azonban a fogalom maga nem új keletű, hanem szinte 30 éves múltat tekint vissza. Szakmai határozottsággal és igényességgel még az információs társadalom fogalmát is nagyon kevesen használják, alaposan félresikerült fogalmakkal (pl. tudásalapú társadalom) keverik, vagy lassan már semmit nem jelentő, kiüresedett fogalomként szórják a világ minden irányába, sokszor zsurnalisztikai színes elemként, pályázati húzójelszóként, vagy egyszerű szöveghalmozó eszközként alkalmazva. A fogalmat hibásan használók többsége abban is „egyetért”, hogy az információs társadalmat gyakorlatilag az internettel és használóival azonosítják. Mindezt annak ellenére, hogy az információs társadalom kutatása lassanként szaktudományá formálódik. Nincs ez másképpen az információs írástu-

dás fogalmával sem. Sokszorosán megterhelt fogalom, amihez már rengeteg definíciót, képességet, szintet és rendszert kapcsolnak, és, hasonlóan az információs társadalom fogalmához, nagyon sokan kiüresedett „bónusz-fogalomként” alkalmazzák, miközben jobb esetben csak egy szűk részterületére gondolnak.

Az információs írástudás kifejezés egyik első megjelenése 1974-re tehető és szoros kapcsolatban állt az oktatás reformjával (mindenekelőtt az Egyesült Államokban zajlott reformmal), és az információ hatékony használatára vonatkozott. Hasonlóan korai előfordulásai a problémamegoldást állítják középpontba, de már ekkor is volt tágabb értelmezése. 1979-ben találkozunk ezzel a kifejezéssel a könyvtári szakirodalomban, információs írástudás alatt a különböző forrásokból származó információk elérésének, értékelésének és használatának képességét értve. Egy másik, korai, de utóbb nem folytatódó meghatározása a hírek egyedi és független szemléletére vonatkozik. Folyamatos probléma, hogy sokan megpróbálják az információs írástudás egyetlen, átfogó definícióját megadni, miközben a kezdetektől nyilvánvaló volt, hogy összetett, sokoldalú témáról van szó, különösen azért, mert az információs írástudásnak minden médiumra vonatkoznia kell és a hagyományos értelemben vett, a számítógépes, média- és a hálózati írástudások találkozási pontjában helyezhető el.⁷⁴

Az információs írástudás fogalmának megjelenésére előők között az Amerikai Könyvtáregyesület (ALA) reagált és 1989-ben éppen az oktatási, főként az életen át tartó tanulásra vonatkozó jellegét hangsúlyozta, de kiemelte fontosságát az egyének, az üzleti élet és az állampolgári lét szempontjából is. Definíciója tág volt és nem korlátozódott a könyvtári forrásokra, ugyanis információs írástudónak azt tekintette, aki felismeri, mikor van szüksége információra, és kimondta, hogy végső soron az információs írástudást az birtokolja, aki megtanulta, hogyan kell tanulni – ez már feltételezi annak ismeretét, hogy hogyan szerveződik az információ, hogyan található meg, és hogyan használható fel a tanulásban. Az ALA az egész oktatási folyamat átalakításáért szállt síkra egy konkrét tananyag kidolgozása helyett, és egy sor szükséges készséget jelölt meg. Ezek a készségek a következők:

Amerikai
Könyvtáregyesület (ALA)

- Az információsükséglet felismerése;
- az adott probléma megoldásához szükséges információ azonosítása;
- a szükséges információ megtalálása;
- a megtalált információ értékelése;
- az információ szervezése.

Az információs írástudás gyakorlatilag az információ hatékony felhasználásának képessége az adott probléma megoldására. Van olyan vélemény is, miszerint a felhasználóképzés továbbra is a nyomtatott dokumentumokon alapuló, könyvtár-centrikus oktatás, míg az információs írástudás a számítógépes és a multimédiás forrásokat is magában foglaló, új paradigma.

Az információs írástudás fogalmához szorosan kapcsolódik a hálózati, az internetes, a multimédia- és a hipertext-írástudás. Ennek megnevezésére az angol e-literacy kifejezés azért nem nyert teret, mert kiejtése lényegében azonos az illiteracy (írástudatlanság) szóéval. Az internetes vagy internet-írástudás kifejezést 1995 óta sokan használják informálisan, de a szakirodalomban alig lelhető fel. A hiper-írástudás (hyper-literacy) a hipertextből (főként html-dokumentumokból) nyerhető tudásra vonatkozik. A digitális írástudás az 1990-es évektől kezdve a hipertext és multimédia-szövegek (azaz a szöveg mellett képek, hang stb.) olvasásának és megértésének képességét jelöli.

Az információs írástudás fogalma az 1970-es évek információs technológiai fejlődésének eredményeképpen jelent meg, az elmúlt 30 év során bővült, megerősödött, mára pedig a legfontosabbá, ill. a 21. század kikerülhetetlen írástudásává vált.⁷⁵

Látható, hogy, bár az információs írástudás fogalmát széles körben nemrégiben kezdtük alkalmazni, a könyvtáros-irodalom már régóta használja. A fogalom használata nagymértékben kiszélesedett, kibővült, újabb rétegeket kapott, más szempontból pedig beszűkült (egyre inkább a számítógép és/vagy internet használata felé szűkül) – mindezek mellett a szakszerű használat érdekében fontos megmaradnunk az eredeti értelmezésnél: az információs írástudás az információ elérésének és felhasználásának képessége.

Az alábbiakban az információs írástudás szintjeit, finomhangolását igyekszünk összeállítani. Az Egyesült Államok egyetemi könyvtárosai által felvázolt szintek a következők:

- *Első szint:* az információs írástudással rendelkező diák képes felmérni a számára szükséges információ természetét és mértékét. Eközben a felhasználó meghatározza és megfogalmazza az információ hiányát. Környezetével interakcióba lép, vagy böngész a meglévő információk között. Azonosítja a kulcsszavakat, körvonalazza a hiányzó információt. A felhasználó a hiányzó információ egy vagy több forrását, annak formáját és típusát azonosítja. Ennek során azonosítja, hogy az adott információ milyen formális vagy informális úton jön létre, illetve szerveződik. Különbséget tesz elsődleges és másodlagos információforrások között. A felhasználó meghatározza a keresett információ megszerzésének költségeit és előnyeit.
- *Második szint:* az információs írástudással rendelkező felhasználó hatékonyan és eredményesen eléri a kívánt információt. A felhasználó kiválasztja a leginkább igénybe vehető forrást vagy információs rendszert, amelynek segítségével elérheti a kívánt információt. Ezután a felhasználó kidolgozza keresési stratégiáját. Mindezek nyomán a felhasználó különböző módszerek segítségével online vagy személyes kapcsolat segítségével megszerzi a kívánt információt. Ha szükséges, akkor a felhasználó újrafinomítja, és újra elindítja a keresést. A megszerzett információt pedig a felhasználó dekódolja, eltárolja és menedzseli.
- *Harmadik szint:* az információs írástudással rendelkező felhasználó forráskritikával él, utána feldolgozza a kinyert információt és beépíti saját tudásába. Ennek során először is a felhasználó összegzi a kinyert információ főbb meglátásait.
- *Negyedik szint:* az információs írástudással rendelkező felhasználó hatékonyan felhasználja az információt valamilyen célja eléréséhez.
- *Ötödik szint:* az információs írástudással rendelkező felhasználó megérti az információ értékét, felfogja gazdasági, jogi, etikai körülményeit, és az információkat ennek megfelelően használja fel.

Az információs írástudás fejlesztése tehát messze nem a technikai eszközhasználat fejlesztését jelenti, hanem egy, a fejekben lezajló tudatossági, érdekvényesítési gondolkodásformát. A könyvtár látogatójának meg kell értenie, ha egy adott helyzetben vagy döntés előtt információ hiányban szenved, meg kell tanulnia, hogy érheti el ezt az információt, hogyan dolgozhatja fel, és hogyan tud továbblépni a feldolgozott új információ segítségével – akár az előbbi kör (ideális esetben felfelé ívelő spirál) megismétlésével, vagy, mivel sikeresen lezárult, a folyamat befejezésével.

Az információs írástudás fejlesztése a kritikai gondolkodás fejlesztését is jelenti. A kritikai gondolkodás – többek között – magába foglalja a következőket:

- a megbízható források keresése és megtalálása;
- a tények és vélemények közötti különbségtétel;
- a manipulatív érvelés felismerése.

Az információs írástudás modelljei

Az információs írástudásnak három modelljét szokták megkülönböztetni. A *behaviorista modell* a megfigyelhető viselkedésen alapul, és sokan kritizálják, mert különálló képességeket mér. A *konstruktivista modellek* a kritikus gondolkodást, az önálló tanulást hangsúlyozzák, mentális modellekre épülnek, és a „tanuljuk meg, hogyan kell tanulni” perspektívához kapcsolódnak. A *relációs modell* a konstruktivista megközelítést kiegészíti azzal, hogy elősegíti az információ kritikus használatát előtérbe állító személyes értékek fejlesztését. Segítségével az információs környezetre vonatkozó alapos ismereteket, valamint egy olyan informálódási stílus sajátítható el, amely elősegíti, hogy a tanuló a világgal szabadon lépjen interakcióba. A relációs modell az információs írástudást az információhasználat hét különböző módjával foglalja keretbe:

- Az információs technológiák használata információk gyűjtésére és kommunikálására;
- a források ismerete és ezek közvetlen vagy közvetítő útján történő elérésének képessége;

- új szituációk kezelése megfelelő információkeresési és -felhasználási stratégiák útján;
- az információ ellenőrzése és kezelése mechanikus eszközök, az emlékezet és információs technológiák segítségével;
- személyes tudásbázis kiépítése új érdeklődési területeken, amely az információ tárolásától abban különbözik, hogy magába foglalja a kritikus elemzést is;
- a tudás és a személyes távlatok alkalmazása, ami új meglátásokhoz vezet;
- az információ bölcs és etikus felhasználása.

A kultúra változásai, a tanulás és az internet⁷⁶

Segíti-e az online tartalom a fiatalokat tudásuk növelésében? Alapvető kérdés, melyet ritkán válaszolnak meg a kérdés komolyságához méltó alapossággal. Jelen fejezetben nekünk sem tisztünk a kérdéskör teljes elemzése, de tisztáznunk kell, hogy igen, az online tartalom és digitális eszközök fontosak, hasznosak az oktatás során. A felnövekvő netnemzedék egyre inkább él ezzel az eszközzel – ideje lenne ennek a ténynek tudatosulnia a felelős szülőkben is. Ettől azonban (Magyarországon) még messze állunk.

A kulturális örökség digitalizálása az Európai Unió információs társadalmi versenyképességének növelésére alkalmas folyamat – a legújabb EU-s stratégiák egyenesen zászlóshajónak nevezik a digitalizálást, teljesíthetetlen mértékű digitalizált kulturális objektum képét vetítve a közeljövőbe. A World Internet Project⁷⁷ legfrissebb, 2006-os adataiból kiderül, hogy a mai magyar fiatalok 14 és 17 év közötti generációjának közel 90%-a használja az internetet, akár otthon, akár az iskolában, vagy máshol. A 18 és 29 év közötti polgároknak csupán valamivel több, mint 60%-a használja a világhálót, míg ha a teljes lakosságot nézzük, csupán 40% körüli ez az arány. Ezek az adatok sok mindent jelenthetnek (kezdve az elérés területén megfigyelhető generációs szakadéktól az internet-használat fiatalosságán át), jelen pillanatban arra érdemes felfigyelnünk, hogy az iskoláskorú lakosság többsége eléri és használja az internetet.

World Internet
Project magyar
eredményei

Ha ugyanezen korcsoportok esetében azt vizsgáljuk, hogy mire használják az internetet, eléggé vegyes képpel találkozhatunk. A kutatás során több kategóriát állítottak fel, a négy legjelentősebb a következő:

- chat, csevegés, fórum;
- e-mailezés;
- szórakozás, játék;
- információgyűjtés.

A fentiekén kívül az „egyéb” kategória szerepelt, 2–3%-kal. A képet természetesen az is árnyalja, hogy egy adott tevékenységet hogyan értékelünk (a csevegés főképpen szórakozás, míg az e-mailezés is lehet a csevegés bizonyos formája stb.). Érdekes módon a négy tevékenységi kör közel egyenletesen oszlik el, minden korosztály körében 20–25% között váltakoznak a használati mutatók. Jelen esetben ez azt jelenti, hogy a 14–17 évesek internetes tevékenységeinek ötödét, a 18–29 évesek online tevékenységeinek negyedét adja ki az információgyűjtés. A teljes lakosságra lebontva ez a szám 24% körül van, ami rápillantást enged az idősebb generációk net-használati szokásaira is. Ez az információgyűjtés természetesen messze nem csak a tanulási tevékenységet jelenti, sőt. Mégis, az, hogy az online tevékenységek közel negyedét az információgyűjtés teszi ki, öröndetes tény – főleg, ha tekintetbe vesszük, mennyivel kevesebb időt emészt fel egy adott keresés, mint egy jóízű csevegés.

Magvasabb, és szűkebb témánkhoz közelebb visznek azok az adatok, melyek arra vonatkoznak, hogy vajon hányan használták az internetet tanuláshoz. A válaszokból kiderül, hogy a 14–17 éves korosztály 90%-a már használta tanulási segédeszköznek az internetet. Ez a nagyon magas arány a 18–29 évesek körében máris lezuhan 60%-ra, a teljes lakosságra lebontva még elkeserítőbb a zuhanás: alig haladja meg a 20%-ot. Egyéni és életszemléleti döntés (hasonlóan a félig üres és félig teli pohárhoz), hogy mennyire pozitív (vagy negatív) adatnak minősül, hogy a magyar lakosság ötöde használta az internetet tanulási segédeszközként. Azt mindenképpen leszögezhetjük, hogy versenyképességi faktornak kevés lesz. Ne veszítsük azonban szem elől a 14–17 évesek adatát, egy felnövekvő nemzedékről van szó.

A családban van számítógép és internet is – vajon mi a szülők véleménye arról, hogy a világháló hogyan hat a gyerekek tanulására és szociális életére? A kutatás során megkérdezték a szülőket arról, hogy vajon javult-e a gyerek iskolai teljesítménye az internet hatására. A szülők túlnyomó többsége nem érzékelt változást (90%), többen érezték azt, hogy a gyerek teljesítménye romlott, és mindössze 3–4% azoknak az aránya, akik úgy érzékelik, hogy az internet hatására a gyerek tanulási teljesítménye javult. Természetesen ez a válasz is többféleképpen megforgatható (a gyerek egyáltalán nem biztos, hogy így érzi, illetve ez nem számszerű kimutatás, hanem egy megfogalmazott érzés stb.), de az üzenete világos: a szülők többsége nem érzékeli az internet hatását pozitívnak a gyerek tanulásában. Vajon miért? Magyarázható ez azzal, hogy a szülők könnyebben veszik észre a negatív dolgokat? Sok szülő egyszerűen csak egy újfajta „csavargásnak” tekinti az internetet. Érdekes módon, ha azt vizsgáljuk, hogy milyenek a szülők érzései azzal kapcsolatban, hogy az érdemjegyek mennyire változtak az internet hatására, illetve, hogy a gyerek barátainak száma mennyiben változott ugyanezen okból, közel hasonló értékeket kapunk – ez többek között azt bizonyítja, hogy a szülők internettel kapcsolatos képe egyáltalán nem árnyalt.

Az adatok nem azt jelentik, hogy az internet nem hasznos információforrás, vagy nem értékes tudásbázis. Azt jelentik, hogy a magyar lakosság információs írástudásának még fejlődnie kell. Az internet és az IKT-eszközök lehetőséget adnak erre a képességre – de a fejekben lezajló változások nélkül valami csillogás csupán.

Virtuális közösségek – valóságos viszonyok⁷⁸

A screenagerek (Rushkoff fogalomhasználata alapján) egyik alapvető tulajdonsága, hogy a technológiai fejlődéshez nyitottan, pozitív attitűdökkel közelítenek, az új infokommunikációs eszközökben a kényelmetlen, de szükségszerű társ helyett barátot látnak. Ezek az eszközök hozzásegítik őket ahhoz, hogy jól érezzék magukat, ahhoz, hogy új készségeket

az online közösségek öntörvényű saját szabályai

The WELL

közösség versus virtuális közösség

fejlesszenek, hogy felépíthessék személyiségüket, hogy társaságot, új barátokat találjanak.

A digitális őslakosok életeleme a hálózat, a szinte állandó online lét. Az azonnali üzenetküldő szoftverekkel (instant messenger, IM) állandó kapcsolatban vannak barátaikkal, maguk moderálta online közösségeikben maguk alkotta szabályok szerint kommunikálnak egymással, szervezik tevékenységeiket. Az újabb tinédzserek körében végzett kérdőíves kutatások arra hívják fel a figyelmet, hogy az elektronikus levelezés, illetve az azonnali üzenetküldő szoftverek használata a barátokkal való kapcsolattartásban épp olyan népszerű eszköz, mint a telefon.

A közösségek kialakulásának egyik legerősebb meghatározója sokáig a földrajzi közelség volt, nem alakulhattak ki közösségek egymástól távol élő (így a sűrű interakcióra képtelen) egyének között. A földrajzi meghatározottság az infokommunikációs eszközök révén feloldható, így az emberi kapcsolatok és érzelmek megannyi módon kifejeződhetnek. Howard Rheingold nevéhez köthető az első ismertté vált virtuális közösség a The WELL (The Whole Earth 'Lectronic Link), amely „olyan emberek csoportját jelenti, akik lehet, hogy személyesen is ismerik egymást, de alapvetően számítógép-hálózatok segítségével, gondolatcserék során érintkeznek egymással”. Bár ezek a közösségek általában rendelkeztek földrajzilag meghatározható lokális központtal, ugyanakkor az internet révén távoli helyekről is be lehetett kapcsolódni a társaságba. Az ilyen típusú online közösségek leginkább valamilyen cél, vagy probléma, közös érdeklődés mentén szerveződtek és szerveződnek.

A virtuális közösségeket minden esetben, a hagyományos értelemben vett közösségek oldaláról, azokkal összehasonlítva közelítették meg. Az összehasonlítás sokszor szembeállításként jelent meg, azaz a közösség jellemzőit állították szembe a virtuális közösség jellemzőivel, kérdés különbözik-e a virtuális közösség és amennyiben igen, milyen paraméterek szerint a hagyományos értelemben vett közösségektől. A különbségekre szavazók ugyancsak két csoportra oszthatók, aszerint, hogy a különbségek alapján melyik típust tekintik előnyösebbnek. A technológiai fejlődéshez pozitív attitűddel közelítők közül kerülnek ki azok, akik szerint a virtualitás merőben új tapasztalatokat nyújt, mondhatni az ember hátrahagyja testi adottságait és úgy csatlakozik ezekhez a közössé-

gekhez. A külsődleges (testi) adottságok kiiktatásának, háttérbe szorulásának nagy előnye, hogy az előítélettel körülvett egyének (kisebbségi származásúak, testi fogyatékosok) számára lehetőség nyílik az előítélet mentes környezet biztosítására. A virtuális közösségeket a „valódi” közösségekkel szembeállítók vélekedése szerint az előbbiek kevésbé értékesek, személytelenek, csupán árnyékai a való világban szerveződő társaiknál. A különbségek helyett a hasonlóságokat előnyben részesítők szerint a „közösség” legyen az online, vagy offline maga is virtuális abban az értelemben, hogy közvetett és képzeletbeli,⁷⁹ ennek alapján nem lehet a virtuális közösségeket alacsonyabb rendűnek tekinteni, pusztán a személyes kontaktus hiányából adódóan. Gyakran nem is beszélhetünk tisztán virtuális közösségekről, csak abban az esetben, ha az adott közösség tagjai kizárólag az internet (vagy más infokommunikációs eszköz) révén tartják egymással a kapcsolatot. Ezekben az esetekben leggyakrabban maga az internet, illetve valamilyen internetes tevékenység (pl.: online játék, stb.) köré szerveződik a társaság. Más esetekben a kapcsolattartás nem korlátozódik egyedül az internetre, gyakran jelen van a mobiltelefon, valamint a személyes találkozás is.

A különböző online tevékenységek mentén különböző online közösségek alakulnak ki. A chat-szobák, levelezőlisták, fórumok, fájlmegosztó (peer-to-peer, file sharing) oldalak szorosabb-lazább, valamilyen közös érdeklődés vagy téma mentén szervezik közösségeiket. A témát a résztvevők maguk alakítják, általában megbízott operátorok segítségével-vezetésével. Az operátorok olyan felhasználók, akik a többi résztvevő tevékenységeit moderálják, legtöbbször „élet-halál urai”, ugyanis akár tartósan is kizárhatnak embereket a kommunikációból. Az operátori jogokat a közösségen belül kivívott presztízs következményeként nyerhetik el a felhasználók, vagy egy-egy új téma nyitásakor eleve a téma megnyitója válik operátorrá. A presztízs származhat a hozzászólások számából, minőségéből, a közösség szavazataiból, a presztízs növekedésével általában fokozatosan növekszik a jogkör, amihez növekvő felelősség társul. A közösség tagjai különbözőképpen veszik ki részüket a tevékenységekből. Általában megfigyelhető a tagoknak egy szűkebb köre, amelyik irányítja a kommunikációt, a többség passzív. Az azonos érdeklődés mentén gyakran alkotó közösségek alakulnak, önmaguk tartanak fenn nyílt, vagy korlátozott

a virtuális közösségek operátorai

hozzáférésű oldalakat és bővítik, pontosítják azok tartalmát. Közösségek alakulhatnak és alakulnak ki az internetes naplók, a blogok olvasóiból is. A személyes hangvételű rendszeresen (akár naponta) újabb tartalmakat (magánéleti történetek, gondolatok) megjelenítő blogok rendszeres olvasói mentén (akik maguk is írhatnak internetes naplót) kialakuló közösségek a bejegyzések és azok következtében jelentkező olvasói reflektálások és viszontválaszok formájában kommunikál.

A szociális hálón alapuló közösségek (pl.: az iWiW Magyarországon, nemzetközi szintén a MySpace a leghíresebb) a résztvevők kapcsolatai alapján szerveződnek. A közösséghez egyszerű regisztrációval, vagy a közösség egy tagjának meghívója által lehet csatlakozni. A hálózat a személyes, vagy akár virtuális ismeretség mentén szerveződik, a kapcsolatok alapján felrajzolható a hálózat, amelyben a közvetlen ismerősi kör mellett a közvetett ismerősnek az ismerőse, vagy még több személyen keresztül kapcsolatot is tartalmaz. Az ismeretség alapuló rendszerek lehetőséget adnak a felhasználóknak, hogy felépítsék profiljukat, személyes adatokat (szöveget, képet, videót) adjanak meg magukról az ezekhez való hozzáférést tetszés szerint szabályozzák, meghatározzák akár külön-külön az egyes személyes tartalmakhoz hozzáférők körét. Az ismeretségi hálózat továbbá lehetőséget kínál a felhasználóknak a számukra ismeretlen hálózati tagokhoz való viszony meghatározásában, ismeretlenként is megelőlegezett bizalmi helyzet lehetséges, ha van(nak) közös ismerős(ök).

Doug Schuler a következőkben foglalja össze a közösségek új preferenciáit:

- A földrajzi határokat átívelő „virtualitás”;
- Az individualizmuson keresztül közösségiség;
- Az „egyéni, személyes” helyett a „nyilvános”;
- Tömegkultúra helyett közösségi kultúra;
- Szükségletorientáció helyett képesség- és minőségépítés, valamint - felhalmozás;
- Specializáció helyett „otthoni, helyi készítés”;
- Propaganda helyett megbeszélések, viták;
- Az egyirányú sugárzás, műsorszórás helyett többutas, interaktív beszélgetőcsatornák;
- Jogok biztosítása, önállóság segítése;
- A zártkörűség helyett befogadás;

- A cél helyett a folyamat hangsúlyozása;
- Önkényuralom helyett demokrácia;
- Kényszer helyett önkéntesség;
- Mesterséges szükségletek helyett valódi szükségletek;
- Hierarchia helyett hálózat.

Veszélyek és lehetőségek

Közhely, de kétségtelenül igaz, hogy napjainkban egyre fontosabb jelentősége van az infokommunikációs technológiáknak, ezt a közhelyet igazolják a használati statisztikák, a gazdasági mutatószámok is. Az IKT hatása különösen fiatalabb korosztályokra elsősorban a gyerekekre meghatározó, akik egy internetes újság cikk szavaival élve „elektronikus barlangokban” cseperednek fel.

Az új eszközök, médiatartalmak és a fiatalok kapcsolata sokszor negatív kontextusban jelenik meg, azaz milyen veszélyeket hordoznak magukban ezek a fiatalok számára. Egy legújabb felmérés szerint a 12–15 éves gyermekek szüleinek többsége (tíz szülőből nyolc) aggódik amiatt, hogy csemetéje hogyan és mit néz-hallgat. Egy másik, az Egyesült Államokban készült felmérés szerint mára az internet jelentette ismeretlentől való félelem vált a szülők fő mumusává átvéve a televízió közvetítette erőszak és szex helyét. A félelem oka abból adódik, hogy a szülők többségének fogalma sincs arról, hogy gyermeke milyen weblapokat látogat, kikkel társalog online. A szülők leginkább a szexuális bűnözők, a helytelen eszmék terjedésének veszélyét látják az internetben, ugyanakkor túlnyomó többségük azt is elismeri, hogy az internet fontos információforrás és tanulási eszköz is egyben.

Egy másik elterjedt félelem a számítógép és az online világgal szemben, hogy visszaszorítja a kreativitást és elfojtja a közösségben való létezéshez szükséges készségeket. Valójában az IKT-használat egyáltalán nem teszi szélsőségesen egyszerűbbé sem az interakciót, sem más tevékenységeket, sőt maguknak az infokommunikációs eszközöknek a kezelése sem éppen egyszerű, amit maguk a technológiaszkeptikusok tudhatnak legjobban.

Jelenlévő veszélyforrások még: a mozgásszegény életmódból adódó egészségügyi problémák és a digitális szenvedély-

betegségek megismerése fontos feladat a társadalom számára. A technológiai fejlődés és az ebbe való involválódás kikerülhetetlen, szükséges tehát megkeresni a valóságos veszélyforrásokat, azok tágabb összefüggéseit és ezekre lehetőség szerint megoldásokat találni. Nem megoldás ugyanakkor ferde, kizárólag az árnyoldalak felől közelíteni és így kísérelni meg átfogó társadalomelméletet alkotni és ebben helyezni el a digitális nemzedéket. „*Helyes megközelítés azt vizsgálni, hogy pedagógiai szempontból milyen számítógépes megoldás használata támogató jellegű és mi tűnik kontraproduktívnak az iskolai és az azon kívüli tanulási helyzetekben. A szocializációs szcéna minden eleme (a szülő-gyermek kapcsolattól a fogyasztott médiatartalmakig, az új típusú közösségi terek, a megváltozó kommunikációs mintázatok, játéktevékenység, időháztartás, értékvilág és identitás) vérbeli kutatási célpont. Ám bárhová nyúlunk, mindenütt akad olyan rész-jelenség, amelyből a technopesszimista kánon átfogó világképet tud formálni, vagy ahonnan kiindulva morális pánikban fogant kritikával utasítható el az információs korszakkal fémjelzett modernitás.*”⁸⁰

Irodalom

- Abram, Stephen–Luther, Judy: Born with the Chip. *Library Journal*, 2004.
- Bawden, Daniel: Information and digital literacies: a review of concepts. *Journal of Documentation*, vol. 57, no. 2, March 2001, 218–259.
- Bruce, C.S.: *Information literacy as a catalyst for educational change: a background paper*. White Paper prepared for UNESCO, the U.S. National Commission on Libraries and Information Science, and the National Forum on Information Literacy, for use at the Information Literacy Meeting of Experts, Prague, The Czech Republic. Retrieved 10 January 2003 from <http://www.nclis.gov/libinter/infolitconf&meet/papers/bruce-fullpaper.pdf>
- Jukes, Ian: *Understanding Digital Kids*. The InfoSavvy Group, 2005.
- Kay, Ellen: *A gyermek évszázada*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1976.
- Prensky, Marc: *Digital natives, digital immigrants*. 2001.
- Rab Árpád: *Az információs társadalom és az ifjúság: helyzet, lehetséges célok, feladatok*. 2005.
- Rushkoff, Douglas: *Playing the Future. What we can learn from digital kids*. 1999.
- Schuler, Douglas: *New Community Networks*. Addison-Wesley Publishing Company, 1996. (<http://www.scn.org/ncn/>)

Székely Levente: A jövő médiafogyasztói. In: *Új Ifjúsági Szemle*, megjelenés alatt.

Tapscott, Don: *Growing up Digital – The Rise of the Net Generation*. McGraw-Hill, 1998. (www.growingupdigital.com)

Z. Karvalics László: *Lyuk a falon – Közoktatás és a gyermek az információs társadalomban*. (megjelenés alatt)

Feladatok

1. Milyen jelzőkkel szokták illetni azokat a generációkat, amelyek már a digitális korban szocializálódtak?
2. Milyen szempontból nevezhetjük győzteseknek az ifjúság tagjait?
3. Hogyan viszonyulnak a fiatal generációk a technikai fejlődéshez?
4. Milyen olyan tulajdonságokkal rendelkeznek a digitális kor gyermekei, amelyek megkülönböztetik őket az idősebbektől?
5. Határozza meg mit jelent az információs írástudás!
6. Milyen szintjei vannak az információs írástudásnak?
7. Az információs írástudás milyen megközelítéseit ismeri?
8. Milyen jellemzői vannak a virtuális közösségeknek, mi-ben különböznek a hagyományos értelemben vett közösségektől?
9. Milyen online tevékenységek köré szerveződhetnek virtuális közösségek?
10. Milyen veszélyeket hordozhat magában az infokommunikációs technológiák fejlődése?

Jegyzetek

63 Douglas Rushkoff, 1996

64 Jönnek, jobb lesz készen állnunk. (Stephen Abram & Judy Luther, 2004)

65 Elterjedt rövidítése szerint: N-Gen

66 Rushkoff, 1996

67 Prensky, 2001

68 A World Internet Project 2006 projekt adatai szerint

69 Az Ifjúság2004 kutatás adatai szerint

- 70 Rainie, 2006
- 71 Z. Karvalics, 2006
- 72 Z. Karvalics, 2006
- 73 Bepillantva a mai gyerekek világába nem hajdanvolt önmagunkat látjuk. Amit látunk az a jövő. (Douglas Rushkoff, 1996)
- 74 Bawden, 2001
- 75 Bruce, 2002
- 76 A mai diákok alapvetően különböznek elődeiktől mind gondolkodásukban, mind abban, ahogy az információt feldolgozzák (Marc Prensky, 2001)
- 77 <http://www.itk.hu/web/wip.html>
- 78 Ez a generáció ugyanolyan otthonosan mozog a virtuális (screen to screen), mint a személyközi (face to face) kapcsolatok viszonyaiban. (Ian Jukes, 2005)
- 79 Anderson, 1983
- 80 Z. Karvalics, 2006